

Ideologian rooli kylmän sodan tutkimuksessa

A a p p o K ä h ö n e n

Kylmä sota vuosina 1945–1991 oli monella tapaa epätavallinen kansainvälinen konflikti. Yli neljän vuosikymmenen mittaisena se oli toisaalta varsin pitkäkestoinen, ja sen aikana valmistauduttiin erittäin tuhoisaan sotilaalliseen yhteenottoon voimakkaan dualistisen propagandan pohjalta. Toisaalta konfliktin pääosapuolet eivät koko aikana sotineet keskenään. Konflikti myös päättyi rauhanomaisesti toisen osapuolen katoamiseen poliittiselta ja osin maantieteellisestikin kartalta.

Tällaisen ilmiön selittäminen herättää kysymyksen siitä, miten sen ajan kansainvälisiä suhteita tulisi hahmottaa. Missä määrin on hyödyllistä lähteä käytännön etujen ja aatteellisten perustelujen välisestä ristiriidasta sekä kansainvälisten ja sisäpoliittisten vaikuttimien tiukasta erottelusta valtioiden ulkopoliittikkaa tarkasteltaessa? Vai onko hedelmällisempää lähestyä näitä tekijöitä keskinäisen vuorovaikutuksen pohjalta? Tällöin ideologian käsite sekä aatteiden että konkreettisten poliittisten järjestelmien perusteluna ja samalla kansallista (sisäpoliittista) ja kansainvälistä tasoa yhdistävänä saattaisi osoittautua käyttökelpoiseksi. Näin on erityisesti silloin, jos halutaan nähdä ulkopoliittikka ja sen harjoittajat yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Lähtökohtana tälle artikkelille on kysymys siitä, millainen merkitys ideologialla voi yleensä olla kylmän sodan konfliktin selittämisessä, ja mitä ideologialla kylmän sodan yhteydessä

ymmärretään. Havainnollistan ideologian roolia noudatetun politiikan osalta rinnastamalla toisiinsa Neuvostoliiton Skandinavian politiikka ja Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikka 1950-luvulla. Muutokset suhteessa puolueettomuuteen ja liikkumatilan lisäämiseen tuovat esiin ideologisten perustelujen merkityksen ulkopoliittikan käytännöille ja muotoilulle.

Kylmä sota ideologisena konfliktina

Kun kylmää sotaa tarkastellaan omana aikakautenaan, sen voi väittää muovanneen 1900-luvun jälkimmäistä puoliskoa samalla tavoin kuin ensimmäinen maailmansota ja 1930-luvun suuri lama muovasivat sen edellistä puoliskoa. Jos ideologioita tai ”ismejä” pidetään tyypillisinä 1900-luvun ilmiöinä, niin luonnehdinta siitä ”Leninin ja Wilsonin vuosisatana” ei ole lainkaan harhaanjohtava (Gaddis 1997, 5–6). Tämä luonnehdinta tulee myös helposti mieleen, jos haluaa ajatella Eric Hobsbawmin ”lyhyen kahdenkymmenennen vuosisadan” (1914–1991) käsitteen kautta, jonka puitteissa Neuvostoliitto nähdään kapitalismin välttämättömänä haastajana, pelastajana ja uudistajana (Hobsbawm 1994, 7–9, 34, 226).

Tarkasteltaessa kylmää sotaa eräänä kansainvälisten suhteiden erityisenä ajanjaksona kaksinaisuus sinänsä ei tule pitää tyypillisenä kylmän sodan kansainväliselle järjestelmälle. Kaksinaisuus oli luonnehtinut myös aikaisempia konflikteja. Alexis de Tocqueville oli visioinut tällaisen kehityksen esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Venäjän välille jo 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla (de Tocqueville 1988, 412–413).

Sen sijaan kylmän sodan erityisluonne ja pitkä kesto voidaan parhaiten ymmärtää erilaisten yhteiskuntamallien välisenä vastakkainasetteluna, jota motivoi universaalit ja toisensa pois sulkevat ideologiat. Tämä yhteiskunnallinen ja ideologinen ulottuvuus yhdistyi samanaikaisesti maailmanlaajuisessa mittakaavassa ydinaseilla toteutettavaan totaalisen tuhon uhkaan ja kehittyi vastakkaisten osapuolien ajoittaisen tinkimisen pohjalta kohti kauhun tasapainoa. Tässä mielessä kylmä sota voidaan ymmärtää pitkäkestoisena kansainvälisen järjestelmän sisäisenä konfliktina, seurauksena sen heterogeenisyydestä. Lopullisena tavoitteena ei ollut rauha tai kompromissi, vaan toisen yhteiskuntajärjestelmän voitto toisesta kansainvälisen järjestelmän puitteissa (Halliday 1994, 170–171, 174–177). Tästä näkökulmasta varsinainen kylmän sodan konflikti voidaan sijoittaa toisen maailmansodan päättymisen (1945) ja Neuvostoliiton lakkauttamisen (1991) väliin.

Toisaalta, vaikka kylmä sota on itsessään erillinen ajanjakso, sen voi nähdä muodostavan osan laajempaa 20. vuosisadan jatkumoa. Molemmat maailmansodat loivat tyhjiöitä Eurooppaan, mutta ne erosivat toisistaan luonteeltaan ja seurauksiltaan. Ensimmäisen maailmansodan päättyessä Euroopassa syntyi legitimeettityhjiö, kun monikansalliset monarkiat romahtivat. Jopa voittoisan puolen kansat olivat sodan uuvuttamia. Vuosina 1917–1918 Leninin maailmanvallankumoukseen tähtäävä proletaarinen internationalismi ja Wilsonin neljätoista artiklaa, jotka perustuivat kansalliseen itsemääräämisoikeuteen ja maailman tekemiseen turvalliseksi demokratiaa varten, tarjosivat molemmat universaaleja ratkaisuja uuden maailmanjärjestyksen rakentamiselle, sekä kansainvälisesti että yhteiskunnallisesti. Eurooppalaisen legitimeettikriisin kolmannen vaihtoehdon, fasismin, esiinnousu tasoitti tietä toiselle maailmansodalle. Saksan totaalinen tappio toisessa maailmansodassa loi valtatyhjiön Eurooppaan. Juuri tämä Hitlerin aloittaman sodan seuraus mahdollisti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisen suoran konfliktin ja kilpailun vaikutusvallasta niiden armeijoiden saavuttua

Keski-Eurooppaan. Tämän konfliktin luonne perustui kuitenkin ideologiseen vastakkainasetteluun, joka oli ollut olemassa jo ensimmäisen maailmansodan lopulta lähtien (Gaddis 1997, 1–25).

Ideologiat ja yhteiskunta

Ideologian käyttökelpoisuutta kansainvälisten suhteiden tarkastelussa kylmän sodan aikana voidaan perustella siten, että silloin vaikuttanutta kansainvälistä konfliktia on helpompi ymmärtää, jos ulko- ja sisäpolitiikkaa ei eroteta kokonaan toisistaan. Kun nähdään vuorovaikutussuhde sisä- ja ulkopoliittikan välillä, ideologiasta ja sen avulla perustellusta poliittisesta järjestelmästä, ei tule ainoita eikä välttämättä ratkaisevia mutta silti merkittäviä ulkopoliittikkaan vaikuttavia tekijöitä. Tätä väitettä voidaan selventää tarkastelemalla eroja kansainvälisten suhteiden realistisen ja konstruktivistisen tulkintojen välillä.

Realismi ja sen uudistunut muoto, neorealismi, saivat vakavasti otettavia haastajia vasta 1970-luvulta alkaen. Tässä keskityn niistä vain liberaaliin konstruktivismiin. Toisin kuin aiemmat realismin muodot neorealismi perustuu systeemiteorian soveltamiseen kansainvälisen politiikan tarkastelussa. Kansainvälisen politiikan luonne määrittäyty tällöin vallan jakautumisen kautta anarkiaan pohjaavassa järjestelmässä, jonka valtiot perusyksikköinä muodostavat. Valtiot ovat ainoita merkittäviä toimijoita tämän systeemin tasolla ja anarkian oloissa niiden perustavoitteena on maksimoida omat voittonsa, pelkästä olemassa olosta laajentumiseen. Tältä pohjalta muodostuu valtioiden objektiiviseksi ymmärretty nk. kansallinen etu. Tässä mielessä kaikki systeemin yksiköt, siis valtiot, ovat samanlaisia. Neorealistisen mallin selkeys saavutetaan antamalla ehdoton etusija systeemitasolle ja rajaamalla yksikköjä, eli valtioita, alempi taso (sisäiset asiat, sisäpolitiikka) merkityksettömäksi ulkopoliittikkaa selittäväksi tekijäksi. (Walz 1986, 87–96.)

Toisin kuin realistinen perinne kansainvälisten suhteiden liberaali konstruktivistinen



Irwin, *Cup of Coffee* (1984/2003)

teoria ei perustu samalla tavoin tarkasteltuna systeemitason ja perusyksikköjä alemman tason erotteluun, vaan vuorovaikutukseen. Hallitusten ja valtioiden etuja muokkaavat aivan yhtä paljon kotimaiset kuin kansainvälisetkin rakenteet. Huolimatta kansainvälisen auktoriteetin puuttumisesta kansainvälisiä suhteita luonnehtivat kestävät ja toisiinsa liittyvät ”käytössäännöt”, muodolliset sekä epämuodolliset normit, jotka luovat edellytyksiä valtioiden toiminnalle vastaavalla tavalla kuin vallan jakautuminen realistisessa perinteessä. Kansainvälisten suhteiden keskeisiä toimijoita eivät ole valtiot vaan yksilöt sosiaalisessa kontekstissa, jonka muodostavat esimerkiksi hallitukset, sisäpoliittiset rakenteet ja kansainväliset järjestöt. Tämä lähestymistapa sallii sekä kotimaisten että valtioiden rajat ylittävien eturyhmien vaikutuksen tarkastelun valtion etujen määrittelyssä. Tässä yhteydessä normien, jaettujen arvojen ja arvoyhteisöjen niin kuin myös aatteiden ja ideologioiden merkitys kansainvälisten suhteiden sosiaalisen konstruktion osina korostuu. (Risse-Kappen 1995, 24–26.)

Realismin rajoitukset, jopa uudistetussa muodossaan, kansainvälisten suhteiden selittäjänä

ovat selvimpiä pyrittäessä selittämään muutosta. Tämä käy ilmi tarkasteltaessa muutosta sekä valtioiden asemassa, jonka tulisi perustua vain vallan kansainväliseen jakautumiseen, että muutosta valtioiden tavoitteissa, joiden tulisi perustua yksinomaan oman edun maksimointiin. Jollei siis voida osoittaa muutosta vallan jakautumisessa valtioiden välillä, on realismin puitteissa vaikea selittää muutosta valtioiden tavoitteissa, joiden tulisi aina pohjata omaan, ulkopoliittisesti määräytyvän (kansallisen) edun kasvattamiseen. Ongelmien perustana on sisäpoliittisen tai yhteiskunnallisen tason rajaaminen ulos selittävästä tekijänä. Neorealismien selitysvoima rajoittuu käytännössä lähinnä akuutteihin valtakamppailuihin anarkian kaltaisissa, sodan tyyppisissä tai sitä lähellä olevissa olosuhteissa. Sitä vastoin sen avulla on vaikeaa selittää valtioiden välistä yhteistyötä, liittoja ja kansainvälisiä järjestöjä.

Minkä liberaali teoria voittaa laajemmalla selityspohjallaan, sen se kuitenkin menettää mallin selkeydessä ja pelkistyneisyydessä. (Keohane 1986, 17–35.) Keskeistä, hedelmällistä yhteyttä kansainvälisten suhteiden ja sisäpoliittisten rakenteiden välillä on ollut haastavaa havainnollistaa käytännössä. Tässä suhteessa diplomatian ja sisäpolitiikan yhdistävä ”kaksitasoisen pelin” käsite voisi osoittautua käyttökelpoiseksi. Käsitteen ydin on siinä, että ratkaisujen kansainvälisellä tasolla, eli ”sopimusten”, tulee samanaikaisesti olla hyväksyttäviä sekä neuvottelujen ulkomaiselle vastapuolelle että kotimaisille painostusryhmille, eli neuvottelijan omalle ”valitsijakunnalle”. Tämän tyyppinen vuorovaikutusmalli korostaa neuvottelijan roolia välittäjänä kansainvälisten ja kotimaisten vaatimusten välillä. Se on erityisen kiinnostava ulkopoliitikkaan liittyvissä kysymyksissä, kun sitä sovelletaan neuvotteluissa valtion päämiesten ja muiden poliittisten johtajien välillä. Yhtäältä se auttaa ymmärtämään, kuinka kotimaiset paineet rajoittavat neuvottelijaa, kun hän pyrkii solmimaan sekä toteuttamaan kansainvälistä sopimusta. Toisaalta se tuo esiin, kuinka neuvottelija saattaa kyetä käyttämään kansainvälisellä tasolla saavutettuja tuloksia järjestääkseen uudelleen

kotimaisten painostusryhmien suhteita omaksi edukseen. Tämän tyyppisessä yhdistämis- tai ”koplaus” -prosessissa (*linkage process*) sekä neuvottelija että painostusryhmät voivat saada liittolaisia vastakkaiselta puolelta neuvottelupöytää ”ylikansallisten ryhmittymien” muodossa. Jaetut arvot ja molemminpuolinen taloudellinen riippuvuus tekevät tällaisista prosesseista todennäköisempiä. (Putnam 1988, 427–460.)

Tämän tapaista mallia on yritetty soveltaa myös kylmän sodan analysointiin, esimerkiksi Berliinin kriisien osalta. Mahdollisuudet yhdistämisprosesseille ja erityisesti niitä tukeville ylikansallisille ryhmittymille jäävät kuitenkin rajoitetuimmiksi sellaisten valtioiden välillä, joilla on melko vähän taloudellista kanssakäymistä tai erilaiset yhteiskuntajärjestelmät. Nämä rajoitukset korostuvat edelleen silloin, kun on kyse turvallisuus- tai aluekysymyksistä. Saattaa ollakin hyödyllisempää viitata vain osittaiseen tasapainoon tai vuorovaikutukseen näissä tilanteissa. Silloin paineet yhdellä tasolla, esimerkiksi sisäpolitiikassa tai liittoutuman yhtenäisyyden säilyttämisessä, saattavat johtaa yritykseen hyödyntää ja lisätä liikkumavaraa toisaalla, blokkien tai liittoutumien välisellä tasolla. (Snyder 1993, 104–124.) Tästä esimerkkinä voi tarkastella esimerkiksi Neuvostoliiton destalinisointiprosessia vuoden 1956 jälkeen. Joka tapauksessa tarkasteltaessa poliittisia johtajia välittäjinä kansallisen ja kansainvälisen tason välillä, ideologian merkitys yhtenä ulkopoliitiikan motiiveista käy perustelluksi.

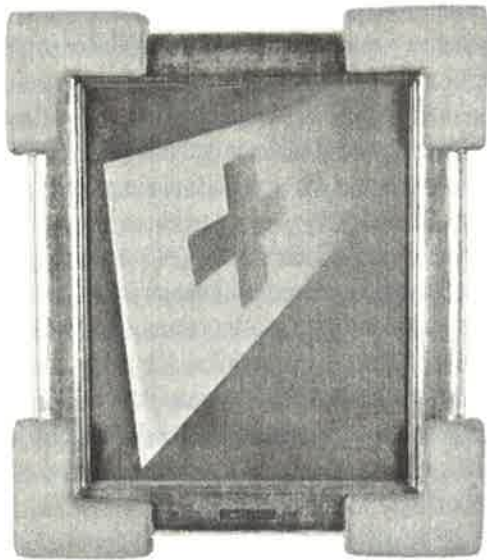
Yleisellä tasolla ideologian monitahoista käsitettä voidaan määritellä kokoelmaksi konkreettisia tai moraalisia väittämiä, joiden avulla on tarkoitus perustella organisoitua sosiaalista toimintaa. Poliitiikan kannalta keskeistä on legitiimin auktoriteetin moraalinen määrittely, mikä on oleellista minkä tahansa poliittisen järjestelmän perusteleminen. Tämä ideologian määrittely on riippumaton päämääristä, toisin sanoen siitä onko tarkoitus kumota vai rakentaa uudelleen jotain tiettyä poliittista järjestelmää.

Kun ideologinen ajattelu on toiminnallisesti painottunutta, poliittisen auktoriteetin ja järjes-

telmän legitimointiin tähtäävää, on siitä kahdenlaisia seurauksia sen luonteelle. Ensiksikin, jännitteet pitkän aikavälin tavoitteiden ja lyhyen tähtäimen selviytymisen välillä ovat tyyppillisiä. Toiseksi, ideologinen ajattelu ei tästä johtuen ole staattista vaan dynaamista. Vallassa olevien ideologioiden täytyy mukautua, tulkita ja muokata opinkappaleitaan. Eräänä poliittisen, myös ulkopoliittisen, toiminnan selittäjänä ideologiasta tekee merkittävän se, että toimijat, yksilöt ja poliittiset eliitit eivät vain reagoi ulkoisiin olosuhteisiin vaan pyrkivät muokkaamaan niitä omien arvojen ja uskomustensa mukaiseksi. Toimijoiden ei myöskään tarvitse aina systemaattisesti noudattaa ideologista näkökulmaa, mutta ratkaisevaa on, että se huomioidaan toistuvasti sekä tilanteen määrittelyssä että toiminnan perusteluissa (Macdonald, 190–194).

Geir Lundestadin luoma ja John L. Gaddisin edelleen käyttämä käsite ”kylmän sodan imperiumit” tarjoaa kiinnostavan näkökulman konfliktin kansainväliseen tarkasteluun. Sen mukaan kumpikin kylmän sodan supervallta liittolaisineen muodostaa ylikansallisen ”imperiumin”. Keskeisenä erona niiden välillä on, että Yhdysvallat on Länsi-Euroopassa imperiumina enemmän kutsusta, Neuvostoliitto taas Itä-Euroopassa enemmän valloittajana. Kummankin supervallan sisäiset yhteiskunnalliset rakenteet muokkasivat niiden ulkoisten ”imperiumien” luonnetta. Paradoksaalisesti nämä uudet ”imperiumit” syntyivät juuri silloin, kun perinteiset eurooppalaiset siirtomaaimperiumit alkoivat hajota toisen maailmansodan jälkeen. Kylmän sodan puhjetessa 1947–49 kumpikin ”imperiumi” loi ja laajensi omia etupiirejään, ensisijaisia turvallisuuspoliittisia vaikutusalueitaan (Gaddis 1997, 26–27, 51–53).

Kylmää sotaa on siis aatehistoriallisesta näkökulmasta mahdollista tarkastella sotilaallisilla ja taloudellisilla tekijöillä täydennettynä ideologisena kamppailuna, joka perustui erilaisiin yhteiskuntajärjestelmiin. Ulkopoliitiikan osalta tätä kamppailua käytiin kahden toisensa poisulkevan universaalina kansainvälistä järjestelmää koskevan näkemyksen välillä.



Irwin, *Left, Right, Above, Below* (1990)

Ideologian merkitys ulkopoliitiikan välineenä

Kylmän sodan ”imperiumien” ja niiden etupiirien pääpiirteiden tultua havainnollistetuksi on kiinnostavaa tarkastella millaisia keinoja niillä oli sekä etupiiriensä laajentamiseen että yhtenäisyyden säilyttämiseen niissä. Tässä mielessä uusi tutkimus korostaa mielenkiintoisesti propagandan ja ideologian merkitystä. Sen mukaan propagandaa ei tule nähdä jonain politiikan ulkopuolisena ja sitä täydentävänä tekijänä vaan olennaisena politiikan osana kylmän sodan strategiassa, jonka tarkoituksena oli voittaa ihmisten mielet siinä missä valloittaa uusia alueita tai saavuttaa taloudellinen etulyöntiasema. (Macdonald 2000, 182–183; Rawnsley 1999, 7.)

Keskeisiä käsitteitä Neuvostoliiton kylmän sodan aikaisen ulkopoliittisen argumentaation ymmärtämiseksi ovat proletaarisen internationalismin pohjalta nouseva sosialistinen internationalismi sekä rauhanomainen rinnakkainelo. Vastaavasti amerikkalaisella puolella patoamispolitiikka ja *Roll Back* (Neuvostoliiton vaikutusvallan takaisin vyöryttäminen) olivat keskeisiä ulkopoliittisia käsitteitä. Huolimatta siitä, että ideologialla oli keskeisempi merkitys

poliittiselle järjestelmälle Neuvostoliitossa kuin Yhdysvalloissa, molempien maiden käsiteparit perustuivat tiettyyn näkemykseen yhteiskunnasta ja kansainvälisistä suhteista. Tältä osin ne voidaan rinnastaa ulkopoliittisen argumentaation välineinä. Molemmat käsiteparit muokkasivat liittoutumiaan johtavien supervaltojen asenteita sekä suhteessa toisiinsa että suhteessa puolueettomuuteen.

Sosialistinen internationalismi ja rauhanomainen rinnakkainelo

Monikansallisen väestön yhdistämistä, ensisijaisesti Venäjän keisarikunnassa, yhden vallankumouksellisen organisaation tueksi lähestyttiin kahdelta suunnalta. Ensiksi korostettiin proletaarista internationalismia, sosiaaliseen asemaan perustuvaa ja etniset eroavuudet ylittävää solidaarisuutta vallankumouksellisen liikkeen luomisessa. Toiseksi, kansallinen separatismi neutraloitaisiin tunnustamalla oikeus kansalliseen itsemääräämisoikeuteen (Kujala 1988, 20, 90). Leninille oli kuitenkin jo ennen vallankumousta teoreettisesti selvää, että ”tarkasteltaessa kansallisen itsemääräämisen kysymystä kiinnostavinta on ennen kaikkea proletariaatin itsemääräämisoikeus” (Lenin 1946, 5, 18–19, 31). Tarve sosialistisen internationalismin käsitteelle ilmaantui vasta toisen maailmansodan jälkeen, sosialististen valtioiden ryhmän syntyttyä. Aluksi nämä uudet ulottuvuudet vain sisällytettiin proletaarisen internationalismin käsitteeseen, mutta muutaman vuoden kuluessa tämä uusi valtioiden välinen ulottuvuus erotettiin siitä ja nimettiin sosialistiseksi internationalismiksi. Helmikuussa 1956 NKP:n XX puoluekokous tarjosi foorumin julistaa, että sosialististen maiden väliset suhteet olivat uudenlaisia, laadullisesti erilaisia verrattuna kapitalististen tai kapitalististen ja sosialististen maiden välisiin suhteisiin. Sosialistista internationalismia ei määritelty yksin proletaarisen internationalismin pohjalta vaan myös valtioiden välisten suhteiden kautta, jotka pohjasivat sellaisiin kansainvälisen oikeuden normeihin kuten suvereniteetti, yh-

teistyö ja molemminpuolinen apu (Light 1988, 169–172).

Sisällissodan ja ulkomaisen intervention päättyminen loi Venäjällä käytännön tarpeen rinnakkainelolle, kun maailmanvallankumousta ei ilmaantunutkaan. Leninin mukaan ”yhteisasuminen” pohjaisi ”bisnestyyppisiin” suhteisiin, jolloin Neuvostoliiton tarjoamat rajoitetut taloudelliset voitot estäisivät kapitalisteja hyökkäämästä maahan sinä aikana mikä tarvittaisiin valtion taloudelliseen uudelleenrakentamiseen. Se että Leninille kyse oli vain taktisesta hengähdystauosta, käy selväksi siitä, että hän piti sotaa kapitalismin ja sosialismin välillä väistämättömänä. Stalinin kaudella rauhanomaista rinnakkaineloa käytettiin pääosin argumenttina ”socialismin rakentamiselle yhdessä maassa”, vaikkei käsitys sosialismin ja kapitalismin välisestä lopullisesta taistelusta kadonnutkaan. Käsite säilyi myös neuvostoulkopolitiikan sanastossa kylmän sodan alettua 1940-luvun lopulla. Taloudellisen voiton sijasta nyt Neuvostoliiton, erityisesti sen asevoimien, mahdin kasvaminen pakotti kapitalistit rinnakkaineloon.

Hruštšovin tavan korostaa rauhanomaista rinnakkaineloa 1956 alkaen tekee merkittäväksi hänen siihen liittämänsä uudet tulkinnat sekä näiden tulkintojen seuraukset Neuvostoliiton ulkopoliitikalle. Kyse ei ollut enää ”bisnestyyppisistä” suhteista. Rauhanomainen rinnakkainelo tulkittiin laajemmin kuin vain taktiseksi tauoksi ennen sotaa, sillä enää sota kapitalistisen ja sosialistisen leirin välillä ei ollut väistämättömyys. Käsite laajennettiin nyt sisältämään kapitalismin ja sosialismin välinen yhteistyö, suvereniteetin kunnioittaminen sekä taloudellinen kilpailu ja ideologinen taistelu aseelliset keinot pois rajaten.

Neuvostoliiton ulkopoliitiikan suhde puolueettomuuteen oli ambivalentti alusta alkaen. Dualistinen maailmankuva jätti vain vähän tilaa puolueettomuuden kaltaiselle ilmiölle huolimatta neuvostoliittolaisen ulkopoliittisen tutkimuksen positiivisemmasta asenteesta ilmiöön 1920- ja 1930-luvuilla. Käytännössä vasta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen, kylmän sodan

puhjetessa, Neuvostoliiton oli määriteltävä kantansa puolueettomuuteen. Andrei Ždanovin 1947 esittelemän ”kahden leirin” doktriinin mukaan kansalliset vapautusliikkeet voitiin vielä sisällyttää ”rauhan ja demokratian leiriin”. Puolueettomuus sen sijaan oli vain imperialistien juoni. Sivuun jättäytyminen tulkittiin imperialistien aktiiviseksi tukemiseksi. Nikita Hruštšov oli ensimmäinen neuvostojohtaja, joka saavutti käytännön tuloksia puolueettomuus-käsitteen avulla. Näin oli esimerkiksi Itävallan osalta 1955, vaikka varovaisia tunnusteluja puolueettomuuden suuntaan saattoi olla havaittavissa jo XIX puoluekokouksessa pidetyissä puheissa 1952 (Light 1988, 229–234).

Patoaminen ja *Roll Back*

Uuden, universaalien maailmanjärjestyksen luominen oli merkittävä argumentti myös Yhdysvaltojen ulkopoliittisessa toiminnassa, vaikka ideologian negatiivista leimaa haluttiinkin välttää. Itsenäisyysjulistuksen demokraattiset ihanteet yhdessä Monroe-opin eristymistä painottavien piirteiden kanssa tekivät julkisuudessa hyvin vaikeaksi mobilisoida Yhdysvaltoja maailmanlaajuiseen etupiirikamppailuun ilman, että sen katsottiin johtavan uuteen, parempaan maailmaan. Tämä oli nähtävissä selkeimmin sekä ensimmäisen maailmansodan lopulla Wilsonin kansallisen itsemääräämisen oppina (14 artiklaa) ja Kansainliiton luomisena että toisen maailmansodan lopulla Yhdistyneiden kansakuntien sekä Bretton-Woodsin kansainvälisen talousjärjestelmän luomisena. Nimenomaan Wilsonin 14 kohdan kansallisiin rajoihin perustuvan rauhanohjelman julkistaminen tammikuussa 1918 on nähtävä suurelta osin reaktiona Venäjän vallankumoukseen (Knock 1992, 142–145).

Toisen maailmansodan aikana ideologia oli amerikkalaisessa julkisuudessa tullut yhdistetyksi totalitaaristen vastustajien, Saksan ja Italian, diktatureihin. Tämän jälkeen Yhdysvallat itse pyrki välttämään ideologian negatiivista leimaa samalla kun se oli helppo siirtää uudelle vastustajalle, Neuvostoliitolle. Tällä tavoin totuudesta,

demokratiasta ja vapaudesta (vapaakaupasta) universaaleina, mutta Yhdysvaltojen määrittelemänä, tuli kylmän sodan keskeisiä ideologisia käsitteitä amerikkalaisessa propagandassa (Rawnsley 1999, 7). Kun tällainen tulkinta samaisti nämä positiiviset arvot amerikkalaisiin tai laajempiin läntisiin tavoitteisiin, se ei alun perin jättänyt paljoakaan tilaa puolueettomuudelle kylmän sodan konfliktissa määritellen sen vähintäänkin moraalittomaksi.

George F. Kennanin kehittelemän patoamispolitiikan pohjana oli käsitys sisäpolitiikan ja Venäjän historian vaikutuksesta Neuvostoliiton ulkopoliittikkaan ohi ideologian, jonka nähtiin vain legitimoivan diktatuuria. Kun sosialistisen järjestelmän legitimitettä Neuvostoliitossa pidettiin silti vähäisenä, sen ylläpitämisen katsottiin edellyttävän laajentumishaluista ulkopoliittikkaa. Tämä laajentuminen ”vapaaseen maailmaan” voitaisiin pysäyttää vain päättäväsillä vastatoimilla eli patoamispolitiikalla. Sen jälkeen kun neuvostovallan laajeneminen olisi pysäytetty, se luhistuisi ennemmin tai myöhemmin omiin sisäisiin ristiriitoihinsa. Kennanin mukaan sota Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä ei ollut väistämätön, ja patoamispolitiikka perustuisi pääosin psykologisiin, taloudellisiin ja diplomaattisiin keinoihin sotilaallisten sijaan. Tämä ei kuitenkaan korostunut Kennanin julkisissa esiintymisissä. Myöskään Yhdysvaltojen poliittiset päätöksentekijät eivät korostaneet näitä erotteluja soveltaessaan patoamispolitiikkaa (Miscamble 1992, 25–33).

Neuvostoliiton pakottaminen perääntymään asemistaan (*Roll Back*), erityisesti Itä-Euroopassa, ilmaantui Yhdysvaltojen ulkopoliittikan tavoitteisiin 1953 jälkeen, Eisenhowerin hallinnon alkukaudella. Ulkoministeri John F. Dullesin näkökulmasta patoamispolitiikka oli alkanut muodostua vain toisen maailmansodan jälkeisen *status quon* ylläpitämiseksi, kun taas Neuvostoliitto saattoi esiintyä kehityksen ja vapauden esitaistelijana. Aloite piti saavuttaa uudelleen hyödyntämällä ydinasepelotetta, mikä kuvastui Yhdysvaltojen ”massiivisen vastaiskun” strategiassa vastauksena mihin tahansa Neuvostoliiton



Irwin, *Metal Sower* (1985)

sotilaalliseen hyökkäykseen. Tällä tavoin saavutettu liikkumatila sallisi Yhdysvaltojen hankkia itselleen ideologisen aloitteen vetoamalla erityisesti Itä-Euroopan kansoihin ”Amerikan vallankumouksen” (itsenäisyysjulistuksen) poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten ihanteiden kautta. Näin Neuvostoliitto olisi pakotettu reagoimaan ilmaantuvaan epävakauteen, mikä pakottaisi sen puolustuskannalle paljon tehokkaammin kuin pelkkä sotilaallinen paine. Jo varhaisessa vaiheessa, viimeistään Unkarin kansannousun murskaamisen jälkeen 1956, amerikkalaiset olivat kuitenkin pakotettuja luopumaan *Roll Back*-strategian aktiivisista painotuksista ja keskittymään sen toteuttamiseen pääosin rauhanomaisin keinoin (Immerman 1999, 30–41).

Ero Trumanin hallinnon ”passiivisen” patoamispolitiikan ja Eisenhowerin ”aktiivisen” *Roll Back*-politiikan välillä muodostuu jossain määrin liukuvaksi, jos jo patoamispolitiikkaan sisältyvän niin kutsutun ”psykologisen sodankäynnin” tarkoituksena oli neuvostojärjestelmän romahduttaminen. Toisaalta ei ole vaikea havaita yhtäläisyyksiä patoamispolitiikan maltillisten versioiden ja rauhanomaisen rinnakkainelon välillä. Molemmat korostavat ei-sotilaallisten keinojen ensisijaisuutta kilpailussa vastustajan kanssa, ja molempiin sisältyy odotus vastakaisen yhteiskuntajärjestelmän romahduksesta lähitulevaisuudessa (Mitrovich 2000, 34; Light 1988, 229–234).

Puolueettomuus ja "laajempi liikkumatila"

Seuraavaksi tarkastellaan ideologian merkitystä ja sen käytännön sovelluksia kummankin supervallan ulkopoliitikassa. Tämän havainnollistamiseksi verrataan Neuvostoliiton Skandinavian politiikkaa ja Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikkaa 1950-luvulla.

Kylmän sodan ensimmäinen liennytysjakso alkoi Stalinin kuoleman jälkeen 1953, mikä samalla merkitsi siirtymäkautta Neuvostoliiton sisä- ja ulkopoliitikassa. Neuvostoliitto alkoi pian käyttää rauhanomaisen rinnakkaineloa käsitettä kuvatessaan länsisuhteitaan, vaikka virallisesti neuvostoulkopoliittika perustui siihen vasta helmikuusta 1956 alkaen NKP:n 20. puoluekokouksen jälkeen. Skandinaviassa Neuvostoliiton ulkopoliitiikan sisällöksi tuli puolueettomuuden edistäminen Nato-jäsenyyden sijaan. Neuvostoliiton ulkoministeriön Skandinavian osaston päällikkö, Andrei Plahin, havaitsi maan aiemman Skandinavian politiikan epätydyttäväksi. Hänen raportissaan elokuulta 1953 todettiin, että "näitä maita koskevan asenteemme on päästävä irti pysähtyneisyyden tilasta". Neuvostoliiton päätavoitteena oli yhä estää Skandinaviasta muodostumasta itseään vastaan suunnatuksi sillanpääasemaksi. Nyt tavoitteeseen kuitenkin pyrittiin ohjaamalla Skandinavian maita kohti puolueettomuutta, aiemman Nato-jäsenyyden vastaisen avoimen painostuksen jälkeen.

Kun raportissa todettiin Tanskan ja Norjan osallistuminen länsiblokkiin, kytkettiin siinä myös kiinnostavasti yhteen Suomen ja Ruotsin asema arvioitaessa motiiveja Ruotsin puolueettomuudelle. Ruotsin sodan jälkeistä liittoutumattomuutta ei yhdistetty vain siihen, että maa oli Tanskaa ja Norjaa vähemmän riippuvainen lännestä, niin sotilaallisesti kuin muutenkin. Esiin tuotiin, että "kun Ruotsi ratkaisi tämän kysymyksen [liittyminen Natoon], niin pelko meidän mahdollisista vastatoimistamme Suomea kohtaan, joihin me ruotsalaisten mukaan voisimme ryhtyä Ruotsin osallistuessa atlantiseen blokkiin, ei ollut merkitykseltään vähäinen."

Kun Ruotsin puolueettomuusstatusta arvioidaan suhteessa Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin, neuvostoliittolainen arvio sijoittuu hyvin niin kutsutun Pohjolan tasapainon käsitteen puitteisiin (Andrei Plahin Neuvostoliiton ulkoministeriölle 12.10.1953).

Neuvostoliiton uusi linja kansainvälisten suhteiden ja puolueettomuuden osalta havaittiin myös Suomessa kesän 1953 aikana. Keskeinen teema Suomen ulkoasiainministeriön poliittisen osaston päällikön Eero A. Wuoren raportissa oli, oliko kansainvälinen tilanne muuttunut niin paljon, että sen tulisi konkreettisesti näkyä Suomen ulkopoliitikassa. Kansainvälisen jännityksen lientymisestä huolimatta tähän ei nähty aihetta, vaikka havaittiin mahdollisuuksia "kehittää politiikkaamme länttä kohtaan ja antaa sille, tiettyiltä osin, positiivisempi sävy" (Eero A. Wuori ulkoasiainministeriölle 22.7.1953).

Sen puolueettomuuden luonne, jota Neuvostoliitto oli valmis tukemaan Skandinaviassa, määriteltiin tarkoin. Suomen ja muiden Skandinavian maiden liikkumatilan välillä tehtiin selkeä ero. Kun Norja ja Tanska nähtiin Naton "heikkoina lenkkeinä", tuki niiden puolueettomuudelle oli toivottavaa. Ei kuitenkaan ollut Neuvostoliiton etujen mukaista tukea sellaisen skandinaavisen puolueettomuusliiton muodostumista, joka muistuttaisi aikaisempia Skandinavian puolustusliittosuunnitelmia 1940-luvun lopulla, ei edes vaihtoehtona Nato-jäsenyydelle. Vain muutamaa vuotta aiemmin neuvostodiplomaatit olivat antaneet lausuntoja, joiden tulkittiin tukeneen tällaista näkemystä. Tämä oli myös ollut neuvostoliittolaisten etukäteen hyväksymän pääministeri Urho Kekkosen "pyjamataskupuheen" alueellinen konteksti vuoden 1952 alussa. (Korobotškin 1999, 100.) Nyt, syksyllä 1953, todettiin, että "on täysin selvää, ettemme me eivätkä meidän ystävämme [Skandinavian maiden kommunistiset puolueet] voi eikä meidän tule propagoida ideoita skandinaavisesta blokista, sillä sellaiselta blokilta olisi vaikea odottaa todellista puolueettomuutta. Sen lisäksi puolueettoman blokin kannattajat esittävät, että Suomen tulisi osallistua siihen, mikä meidän kannaltamme ei

ole hyväksyttävissä”. Kun oli kuitenkin voitava tarjota positiivinen vaihtoehto vallitsevalle tilanteelle, Neuvostoliiton ulkoministeriö esitti kansainvälisiä takuita Skandinavian maiden puolueettomuudelle (Andrei Plahin Neuvostoliiton ulkoministeriölle 12.10.1953).

Suomen status erosi merkittävästi Ruotsinkin asemasta, kun YYA-sopimus kytki Suomen Neuvostoliiton etupiiriin sulkien täten Suomen mahdollisen puolueettomuuden kylmän sodan liittoutumien välisessä sodassa. Neuvostoliiton näkökulmasta puolueettomuus muualla Skandinaviassa oli tukemisen arvoista, mutta ilman minkäänlaisia alueellisia liittoutumia, kun näiden odotettiin olevan liian länsisuuntautuneita.

Neuvostoliittolais-suomalaisia suhteita kuvattiin esimerkkinä puolueettomuudesta ja rauhanomaisista suhteista, erityisesti pohjoismaille, mutta myös laajemmasta suhteesta. Norjalaiset tunnistivat nämä painotukset, kun he arvioivat Neuvostoliiton Norjaa kohtaan harjoittamaa politiikkaa vuonna 1955. Lyhyellä tähtämellä neuvostoliittolaiset saattaisivat esittää Porkkalan tukikohdan palauttamista Suomelle perusteluna Naton materiaalivarastojen poistamiselle Norjasta. Väitettiin että ”Neuvostoliitto tulee oletettavasti käyttämään Moskovassa käytävien neuvostoliittolais-suomalaisten neuvottelujen tuloksia ja muita Pohjolaa koskevia aloitteita vastaavanlaisen toimintalinjan edistämiseksi Norjassa” (S.T. Ekland Norjan ulkoministeriölle 8.10.1955). Nämä painotukset kävivät selviksi Norjan sosiaalidemokraattisen pääministerin Einar Gerhardsenin vieraillessa Moskovassa marraskuussa 1955. Huolimatta Neuvostoliiton ulkoministeriön melko maltillisesta linjasta pääsihteeri Nikita Hruštšov teki pitkälle meneviä aloitteita kauppaan ja puoluesuhteisiin liittyen. Vaikka nämä aloitteet eivät johtaneet Neuvostoliiton konkreettisiin voittoihin, ne lievensivät sillä hetkellä maiden välillä vallinnutta jännitystä. (Korobotškin 1999, 103–105.)

Mitä pitempään länsi, erityisesti Yhdysvallat, viivytti reagoimista Neuvostoliiton ulkopoliittikan aloitteisiin, sitä käyttökelpoisemmaksi rauhanomaisen rinnakkainelön iskulause muodostui.

Yhdysvaltojen ulkopoliittikan julkinen kova linja huolestutti myös suomalaisia. Yhdysvaltojen ulkopoliittikan aktivoitumisen (*Roll Back*) pelättiin voivan johtaa Pohjolassa sellaiseen tilanteeseen, jossa Neuvostoliitto avoimesti julistaisi Suomen kuuluvan etupiiriinsä (Eero A. Wuori ulkoasiainministeriölle 6.11.1953).

Amerikkalaisten asenne puolueettomuuteen oli kuitenkin alkanut muuttua 1950-luvun puoliväliin tultaessa. Ruotsalaiset, joita amerikkalaiset olivat aiemmin painostaneet hylkäämään puolueettomuuden, ilmaisivat suomalaisille vuonna 1953 havainneensa Yhdysvaltojen asenteessa joitain muutoksen merkkejä (Eero A. Wuori ulkoasiainministeriölle 6.12.1953). Amerikkalaiset alkoivat nähdä, että puolueettomuus saattoi tarjota etuja yhtä hyvin kuin haittoja kylmän sodan kuumissa propagandataisteluissa. Tämän osoittavat hyvin keskustelut, joita käytiin Yhdysvaltojen ulkoministerin John F. Dullesin ja Neuvostoliiton pääministerin Nikolai Bulganinin välillä Geneven huippukokouksessa 1955. Kun Dulles tarjosi Bulganinille Suomea malliksi Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden välisiin suhteisiin (Ruddy 1998, 193), tämä oli neuvostoliittolaisista täsmälleen yhtä vastenmielistä kuin Neuvostoliiton puolueettomuutta tukeva kampanja Skandinaviassa oli amerikkalaisille. Supervaltojen havaitessa puolueettomuuden käyttökelpoiseksi tuli Suomen asemasta esimerkiksi niiden tarkoituksia varten.

Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikka 1957–1958

Puolueettomuus välineenä vastustajan liittoutuman yhtenäisyyden rikkomiseksi tai heikentämiseksi oli sekä mahdollisuus että uhka kummallekin supervallalle. Samalla kun molemmat olivat valmiita edistämään puolueettomuutta vastapuolen leirissä, ne olivat aivan yhtä halukkaita ehkäisemään sitä omiensa joukossa. Esimerkiksi Neuvostoliiton Skandinavian politiikka pyrki ohjaamaan Norjaa, Tanskaa ja Islantia kohti puolueettomuutta ja se käytti toistuvasti Suomea esimerkkinä tällaisen politiikan eduista.

Näin tehtiin erityisesti Porkkalan tukikohdan palauttamisen jälkeen, kun Suomi sisällytettiin puolueettomien maiden, kuten Itävallan ja Ruotsin, joukkoon NKP:n 20. puoluekokouksessa annetussa julkilausumassa vuoden 1956 alussa. Juuri Neuvostoliiton asenteessa tapahtunut muutos mahdollisti neljän suurvallan suorittaman Itävallan miehityksen päättymisen vuonna 1955 ja Itävallan asemaa säätelevän valtiosopimuksen solmimisen, millä maa kytkettiin puolueettomuuteen. (Hanhimäki 1997, 170–171.)

Tärkeitä rinnastuksia Neuvostoliiton Skandinavian politiikalle voidaan havaita tarkastelemalla Neuvostoliiton asenteen muuttumista Itävaltaa kohtaan, maata jota neuvostoliittolaiset olivat aktiivisesti kannustaneet puolueettomuuteen. Vuoden 1957 alussa, edellisenä syksynä koetun Unkarin kansannousun jälkitilassa, Neuvostoliitto alkoi arvioida uudelleen Itävallan puolueettomuuden merkitystä.

Neuvostoliiton ulkoministeriön arvio Itävallan asemasta alkaa, ei kovinkaan yllättäen, huomautuksella siitä, että maan ulkopoliittikka on muuttunut länsisuuntautuneemmaksi ”Unkarin tapahtumien” jälkeen. Neuvostoliittolaiset päättelivät, että tämä täsmäsi ”läntisten suurvaltojen ja Vatikaanin suunnitelmien kanssa, joissa Itävaltaa pyrittiin käyttämään Itä-Euroopan kansandemokratioiden irrottamiseen sosialistisesta leiristä”. Itävallan nähtiin sopivan erityisen hyvin tähän tehtävään historiansa ja maantieteellisen sijaintinsa takia. Neuvostoliittolaiset katsoivat myös Itävallan puolueettomuuden olevan muutostilassa. He havaitsivat, että ”sellaisen poliittisten piirien vaikutus Itävallassa, jotka tunnistavat vain puolueettomuuden kapean merkityksen sodan aikana, mutta jotka poliittisella tasolla edustavat yhteistyön voimistamista Itävallan ja lännen välillä, kasvaa jatkuvasti tähän [muutokseen] liittyen”. Esimerkkinä tästä kehityksestä mainittiin, että puolueensa oikeistosiiven painostuksen alaisena kansleri Julius Raab, ”joka aiemmin edusti paljon maltillisempaa ulkopoliittikkaa”, oli alkanut tukea tätä linjaa.

Tämä tiettyjen poliittisten piirien harjoittama Itävallan puolueettomuuden uudelleen tulkinta ei selvästikään ollut tervetullut Neuvostoliiton näkökulmasta. Lisäksi ”oikeistopiirit” olivat lisänneet ”propagandaansa Itävallan puolueettomuudesta tulevaisuudessa mallina Itä-Euroopan maille, erityisesti Unkarille”. Itävaltaistaistyyppisen puolueettomuuden leviämisen nähtiin tukevan ajatusta sellaisen ”puolueettoman vyön” luomisesta Eurooppaan, ”jota tällä hetkellä propagoivat Englannin Labour-puolue ja muut sosiaalidemokraattiset ja porvarilliset toimijat Länsi-Euroopan maissa”. Myös Itävallan kansleri Raabin katsottiin antaneen epäsuoraa tukea tälle ajatukselle. Hän oli todennut tammikuun lopussa 1957 pitämässä radiopuheessaan, että jännitystä Euroopassa helpottaisi ”jonkinlaisten puolueettomien maiden synnyttäminen molemmille puolille ideologista demarkaatiolinjaa”. Tämän itävaltalaisen lausunnon mahdolliset seuraukset huolestuttivat selvästikin vakavasti neuvostoliittolaisia, kun Itävallan ulkopoliittikan ”vihamielisellä tendenssillä” arvioitiin olevan ”tiettyä vaikutusta epävakaisiin elementteihin Unkarissa, Puolassa ja Tšekkoslovakiassa, ja [että se tendenssi] voisi olla tekijä, joka rohkaisisi maanalaisten vastavallankumouksellisten toimintaa näissä maissa” (Tugarinov Ponomareville, 27.2.1957).

On siis selvää, että Neuvostoliitossa olttiin huolissaan siitä, että Itävallasta saattaisi muodostua malli muille Itä-Euroopan maille. Itävallan politiikka nähtiin uhkana Neuvostoliiton etupiirille ja siksi hyvin hyödylliseksi lännelle. Tämä oli peilikuva läntisestä Suomen ulkopoliittikkaa koskevasta näkemyksestä, jossa Suomen ulkopoliittikan aloitteiden katsottiin ajoittain heikentävän Natoa Skandinaviassa ja siis hyödyntävän itää. Neuvostoliiton Itävaltaa koskevat arviot, aivan kuten lännen näkemykset Suomesta, olivat myös osin perusteltuja. Amerikkalaiset katsoivatkin Itävallalla olevan jotain arvoa Itä-Euroopan politiikalleen noihin aikoihin.

Yhdysvaltojen Itä-Euroopassa laajemmin harjoittama politiikka tarjoaa kuitenkin selkeimmät

rinnastuskohdat Neuvostoliiton Skandinavian politiikalle. Kaksi tärkeintä maata Yhdysvaltojen politiikalle olivat Jugoslavia ja Puola (NIE 12–58, 4.2.1958). Kun Yhdysvaltojen yleisenä päämääränä kylmässä sodassa oli rikkaa tai heikentää ”neuvostoblokin sisäistä koheesiota”, niin Jugoslavia vuoden 1948 Titon ja Stalinin välirikon jälkeen tarjosi ensimmäisen todellisen mahdollisuuden kokeilla tätä politiikkaa. Jo pelkästään tästä syystä oli Yhdysvaltojen edun mukaista tukea Jugoslavian olemassaolon jatkumista Neuvostoliiton liittoutuman ulkopuolella sekä maan kykyä vastustaa Neuvostoliiton poliittista ja taloudellista painostusta. Tämä ei kuitenkaan ollut Yhdysvaltojen ulkoministeriön näkökulmasta päämäärä sinällään. Jugoslaviaa tuettiin koska se muodosti näkyvän vaihtoehdoisen mallin Neuvostoliiton vaikutuspiirissä oleville maille ja oli siis ”jatkuva muistutus alistetuille [kansandemokraattisille] hallituksille ja toimii painostusvälineenä suhteessa sekä näiden hallitusten johtajiin että SNTL:n johtajiin”. (OCB, 6.8.1958.) Kun Jugoslavia sattui yhä olemaan kommunistinen valtio, amerikkalaiset olivat halukkaita välttämään toimia, jotka voitaisiin ymmärtää joko ”Titon regiimin” varauksettomana hyväksymisenä tai Yhdysvaltojen rohkaisuna ”regiimin väkivaltaiseen kaatamiseen”.

Amerikkalaiset olivat myös valmiita sijoittamaan tuntuvasti tähän politiikkaan. Vuosien 1948–1958 välillä Yhdysvaltojen Jugoslavialle myöntämän avun oli arvioitu nousseen ”kaikkiaan 783 miljoonaan dollariin, josta noin 695 miljoonaa on käytetty”. Jugoslavialais-neuvostoliittolaista liennytyä Stalinin kuoleman jälkeen ei nähty vakavana uhkana Jugoslavian roolille Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikassa, erityisesti kun nämä suhteet olivat viilentyneet ensin Unkarin kansannousun jälkeen ja sitten uudelleen vuoden 1957 lopusta (OCB, 6.8.1958).

Verrattuna Jugoslaviaan, Puolan merkitys Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikalle oli alkanut kasvaa vasta vuoden 1956 jälkeen. Eräänä destalinisoinnin odottamattomana seurauksena, joka oli jo johtanut kansannousun Unkarissa, Puolassa oli syntynyt huomattavaa

yhteiskunnallista kuohuntaa, joka lopulta nosti lokakuussa 1956 valtaan maltillisen kommunistin, Władisław Gomułkan. Kun laajamittainen väkivalta oli Puolassa kommunistipuolueen johtoa vaihdettaessa vältetty, toisin kuin Unkarissa, kehityskulku Puolassa merkitsi vaarallista ennakkotapausta Itä-Euroopan konservatiivisten stalinististen johtajien silmissä, esimerkiksi Itä-Saksassa. (Andersson 2001, 122.)

Yhdysvaltain Itä-Euroopan politiikka oli enemmän kuin halukas hyödyntämään tapahtumat Puolassa ja erityisesti potentiaalin vastavaanlaiseen kehityskulkuun muualla vastustajan leirissä. Vaikka ”Gomułkan regiimi” pysyi kommunistisena ja oli yhä Varsovan liiton jäsen, amerikkalaiset havaitsivat sen hyödylliseksi, kun se heikensi ”tiettyjen neuvostokommunismiin piirteiden väitettyä universaaliutta”, edisti ”kiehuntaa Itä-Euroopassa” ja myös tarjosi ”uusia mahdollisuuksia kohdistaa läntistä vaikutusta Puolaan”, Puolan ”puoli-itsenäisyyden” pohjalta ja sen laajemman liikkumatilan takia, jonka Puola oli saavuttanut suhteessa Neuvostoliittoon, Puola nähtiin ”avaintekijänä” pyrittäessä vaikuttamaan tulevaan kehitykseen muissa Neuvostoliiton leiriin kuuluvissa Itä-Euroopan maissa.

Todennäköisesti seurauksena virheistä joita oli aiemmin tehty Unkarin suhteen, amerikkalaisten politiikka oli varsin hyvin tietoinen vaikutuksensa rajoista Puolassa. Vaikkakin ”Puolan suurempi suuntautuminen länteen ja Neuvostoliiton vaikutuksen vähentäminen” olivat Yhdysvaltojen päätavoitteita, tähän ei tullut pyrkiä hinnalla millä hyvänsä. Päin vastoin, kaikkia sellaisia tilanteita, jotka ”saattaisivat johtaa olosuhteiden huonontumiseen Puolassa, Neuvostoliiton tiukempaan linjaan muiden satelliittimaiden osalta tai vakavaan yleisen sodan uhkaan” tuli välttää.

Kuten jo Jugoslavian kohdalla, amerikkalaiset ymmärsivät, että puolalaisten täytyi, vielä enemmän kuin jugoslaavien, tietyissä tilanteissa seurata sellaista linjaa, joka ei olisi Yhdysvaltojen etujen mukainen. Perusteluna tälle nähtiin Puolan poliittinen järjestelmä ja tarve säilyttää uskottavuus suhteissaan itäblokin sisällä ja erityi-

sesti suhteessaan Neuvostoliittoon. Vuoden 1958 alusta itäblokkissa olikin havaittavissa kasvavaa taipumusta kohti ideologisesti oikeaoppisempaa poliittista linjaa, joka kuvastui myös Puolan sisä- ja ulkopolitiikassa. Rajoituksista huolimatta amerikkalaiset olivat valmiita sijoittamaan tunnustavasti Puolan uuteen rooliin taloudellisen avun muodossa. Lokakuun 1956 ja syyskuun 1958 välillä Yhdysvallat myönsi Puolalle lainaa 55 miljoonaa dollaria, ja 138 miljoonan arvosta apua maataloustuotannon ylijäämänä (NSC 5808/1, 16.4.1958; NIE 12.6–58, 6.9.1958).

Vaikka sekä Jugoslavia että Puola olivat oleellisia Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikan tavoitteille esimerkkeinä ”kansallisesta kommunismista”, niiden rooleilla oli hiukan eri painotukset. Siinä missä Jugoslavia oli esimerkki kommunistivaltiosta Neuvostoliiton leirin ulkopuolella, Puola oli esimerkki Neuvostoliiton vaikutuksen vähenemisestä leirin sisällä. Unkarin kansannousun katastrofaalisten seurausten kyseenalaistettua *Roll Back* -politiikan käytännöllisyyden Puola, sosialistiseen leiriin kuuluvana maana, näytti tarjoavan enemmän mahdollisuuksia Neuvostoliiton liittouman yhtenäisyyden heikentämiseen sisältä päin kuin Jugoslavia, joka pysyi leirin ulkopuolella.

Osin tämä logiikka näyttää olleen ymmärrettävää myös itäisessä leirissä, erityisesti Neuvostoliitolle ja sen etulinjan liittolaiselle, Itä-Saksalle. Molemmat olivat huolissaan niistä seurauksista, joita Puolan aseman muutoksella oli, ja maan kasvavista länsisuhteista, nimenomaan Länsi-Saksan kanssa. Yleisesti ottaen Itä-Saksa oli enemmän huolissaan sisäpoliittisesta tilanteestaan, sillä se pelkäsi Puolan reformeista saatavaa tartuntaa, kun taas Neuvostoliittoa huolestuttivat laajemmat turvallisuuspoliittiset seuraukset. Itä-Saksan Varsovan lähetystö oli kuitenkin todennut jo samana päivänä kun Gomulka oli valittu Puolan johtoon, että Puolan uusi johto tekisi itäblokin yhteisestä ulkopolitiikasta ”merkittävästi monimutkaisempaa”. Kun syyskuussa 1958 Puola oli kieltäytynyt tukemasta Itä-Saksan ehdotusta Saksan valtioliitosta ratkaisuna Saksan yhdistämisen ongelmaan, johtui tämä, itäsaksa-

laisten mukaan, siitä, että ”he [puolalaiset] eivät luota DDR:ään Oder-Neisse -linjan takaajana”. Edelleen, joulukuussa 1958 Itä-Saksan lähetystö raportoi että ”taantumukselliset elementit [Puolassa] kysyvät, eikä olisi parempi liittoutua amerikkalaisten, englantilaisten ja länsisaksalaisten kanssa näiden [raja] ongelmien ratkaisemiseksi heidän kanssaan”. (Andersson 2001, 122, 208, 212, 232.)

Neuvostoliiton huolet Puolaan liittyen eivät rajoittuneet yksinomaan Länsi-Saksaan. Ne olivat näkyviä myös aiemmin mainitussa Itävallan puolueettomuuden luonnetta käsitelleessä muistiossa. Bruno Kreiskyn, ”näkyvän sosiaalidemokraatin” ja Itävallan ulkoministeriön valtiosihteerin raportointiin ehdottaneen puolalaisille vuoden 1957 alussa, että Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue voisi toimia välittäjänä Puolan hyväksi ”läntisten suurvaltojen taloudellisen avun neuvostossa [OEEC tai IMF] luottojen saamiseksi. Myös todettiin että ”tähän liittyen Kreisky väitti, että Puola voisi päästä eroon oletetusta ’riippuvuudestaan Neuvostoliittoon’, ja tarjosi poliittista tukea Gomulkan uudelle kurssille.” Lisäksi, Neuvostoliiton ulkoministeriön raportissa väitettiin, että Itävalta ja muut länsimaat odottivat Puolan tuomitsevan Kadarin hallituksen ja tukevan ”sellaisen laajapohjaisen hallituksen luomista Unkariin, jossa myös Imre Nagy olisi mukana”. Riippumatta siitä olivatko nämä väitteet täysin paikkansapitäviä vai eivät, ne kuvastavat erittäin hyvin Neuvostoliiton huolta sen oman liittoutuman vakaudesta ja lännen kasvavasta vaikutuksesta sen sisällä (Tugarinov Ponomarjoville 27.2.1957).

Ulkopolitiikan ideologinen ja sisäpoliittinen konteksti

Kylmän sodan historiaa, edes diplomatian näkökulmasta, ei ole mahdollista täysin ymmärtää huomioimatta sen molemminpuolista, voimakkaasti propagandistista ulottuvuutta. Nimenomaan 1950-luku oli tässä suhteessa leimaa antava. Silloin muodostui varsinainen kylmän sodan mentaliteetti, ja sen aikana organisoidut

propagandan rakenteet kestivät ja vaikuttivat myöhemminäkin kylmän sodan vuosina (Rawnsley 1999, 1–2). Tällöin myös korostuu kansainvälisten suhteiden muutos ulkopoliittisen eliitin laajasta laajojen kansanjoukkojen mobilisointia vaativaksi lajiksi. Muutos tähän suuntaan oli kuitenkin alkanut jo ennen kylmää sotaa, jo toisen maailmansodan aikana, sen saatua totaalisen kamppailun luonteen. Tämä tausta myös näkyy monissa kylmän sodan alkuvaiheen toimissa.

Erilaiset yhteiskuntajärjestelmät näkyivät myös eroina propagandan tuotannossa ja argumentaatiossa supervaltojen välillä, vaikka päämäärät olivatkin yleisellä tasolla paljolti samat: kotimaisen ja kansainvälisen yleisen mielipiteen tuen hankkiminen omalle politiikalle ja vastustajan heikentäminen.

Neuvostoliitolla oli länteen verrattuna pitempiaikainen kokemus tehokkaan propagandakoneiston käytöstä väestön mobilisoimiseksi. Poliittinen järjestelmä mahdollisti valikoidun materiaalin keskitetyn tulkinnan ja jakamisen erityisesti omalle väestölle toisessa mittakaavassa kuin lännessä. Myös henkilökohtaisten ja ns. epävirallisten järjestöjen verkostojen käytöissä oman ulkopoliittikkansa tukemiseksi Neuvostoliitto oli saavuttanut menestystä lännessä jo 1930-luvulta alkaen. Neuvostoliiton kylmän sodan propaganda rakentui voimakkaan dualistisen kahtiajaon varaan, mikä periytyi suoraan suuren isänmaallisen sodan kamppailusta saksalaista maahantunkeutujaa vastaan. Sodan jälkeinen läntinen vihollinen esitettiin yleensä seuraavana maahanhyökkääjien joukkona. Paitsi amerikkalaisen aggression jatkeena Länsi-Eurooppa esitettiin myös revansistisena, uusnatsistisena ja amerikkalaisten sätkynukkena. Erityisesti Nato-maiden osalta uusnatsismi ja revansismi sulautuivat yhteen aiempaan kuvaan Euroopasta pankkiirien ja kapitalistien valtakuntana. Neuvostohallituksen rauhanoffensiivien korostaminen johti lännen esittämiseen toistuvasti sodan valmistelijana. Tästä räikeimmistä mustavalkoasetelmasta luovuttiin osin, mutta ei täysin, rauhanomaisen rinnakkainelön tultua hyväksytyksi 1956 Neuvostoliiton viralliseksi

ulkopoliittiseksi doktriiniksi. (Stites 1999, 94.)

Lännessä avoimempi poliittinen järjestelmä asetti toisenlaisia vaatimuksia propagandalle. Suuren mittakaavan tuotantoon päästiin vasta toisen maailmansodan aikana. Sodan päätyttyä jokainen uusiin sitoumuksiin johtava poliittinen aloite, kuten Marshall-suunnitelma tai Trumanin oppi, oli myytävä erikseen amerikkalaiselle yleisölle. Tämä johti monimutkaisen ja osin päällekkäisen mutta tehokkaasti toimivan mielipiteen muokkauskoneiston syntyyn. Uhkakuvien perustana olivat viimekädessä kommunistisen järjestelmän maailmanvalloitusaikeet. Myös amerikkalainen propaganda- ja tiedustelukoneisto oppi nopeasti peitejärjestöjen luomisen ja epäsuoran tuen hyväksikäytön (Rawnsley 1999, 7; Lucas 1999, 12–13).

Tärkein yksittäinen neuvostoyhteiskunnan kehitykseen ja poliittisen järjestelmän legitimitettiin vaikuttanut tekijä oli NKP:n pääsihteeri Nikita Hruštšovin XX puoluekokouksessa helmikuussa 1956 aloittama destalinisointikampanja. Vaihtelevasti edennyt prosessi voidaan ymmärtää ensinnäkin neuvostoyhteiskunnan muutostarpeesta käsin, yrityksenä suhtautua Stalinin perintöön, pääosin suhteessa puolueeseen. Toiseksi se merkitsi välinettä korkeimman poliittisen johdon valtataistelussa, jossa hävinneet usein leimattiin stalinisteiksi, vaikka koko kollektiivinen johto Hruštšovista alkaen oli ollut viimeistään 1930-luvulta Stalinin politiikan toteuttajina politbyroossa. Tappion politbyroossa heinäkuussa 1957 kärsineeseen, nk. puolueenvastaiseen ryhmään kuulunut Lazar Kaganovitš kysyikin, eikö myös Hruštšov ollut allekirjoittanut kuolemantuomioita Ukrainassa. Poliittisen järjestelmän, puoluevaltion, rakenteen takia oli kuitenkin vaikea rajoittaa kritiikkiä vain ”henkilökulttiin”, aiempaan johtajaan, kyseenalaistamatta vähintään latentisti sen poliittisen järjestelmän legitimitettä, joka oli mahdollistanut hänen valtaannousunsa ja vallassa pysymisensä (Naumov 1998, 9–16).

Tämänkaltaisella prosessilla oli merkittäviä seurauksia sekä neuvostoyhteiskunnalle että kansainvälisille suhteille. Neuvostoliittolais-

jugoslavalaisessa konfliktissa vuonna 1948 Jugoslavian puolueen määrittelyminen oikean totuuden tieltä harhautuneeksi, osin kapitalistien viettelemäksi kerettiläiseksi, oli täysin loogista, sillä Stalinin kaudella NKP oli määritelmän mukaisesti erehtymätön (Kuusinen 1948, 198–200). Hruštšovin helmikuussa 1956 pitämän puheen jälkeen oltiin täysin uudessa tilanteessa. Kun keskeisiä ideologisia käsitteitä alettiin tarkistaa ja NKP:n johtajien myönnettiin tehneen virheitä, tämä muutti oleellisesti sosialistisen leirin sisäisiä rakenteita. Kiinalaisten kanssa vuodesta 1958 kärjistynyt kiista käytiin jo kokonaan eri perustalta. Ideologisen erehtymättömyyden status oli nyt peruuttamattomasti menetetty ja Neuvostoliiton johtoasema sosialistisessa leirissä oli mahdollista kyseenalaistaa. Näin tehtiin sekä leirin sisältä että ulkopuolelta. Kylmän sodan kansainväliselle järjestelmälle tämän tyyppisellä kehityksellä oli ratkaisevaa merkitystä.

Kun sellaisen kaiken kattavan totaalihistoriallisen teorian kuin marxismi-leninismiin haaroja aletaan uudelleen tulkita Neuvostoliiton sisä- ja ulkopoliittisten tarpeiden pohjalta, ei ole yllättävää jos ongelmia ilmaantuu. Luokkasuhteiden ja nationalismin, tai niin sanotun kansallisen edun, välinen perustava ristiriita oli olemassa jo ennen vallankumousta, mutta vasta vanhojen käsitteiden laajempi tulkinta 1950-luvun muuttuneissa olosuhteissa konkretisoi sen. Sekä sosialistisen internationalismin että rauhanomaisen rinnakkainelön tapauksissa ongelmana oli se, että molempiin sisällytettiin valtioiden väliset suhteet. Ne määriteltiin osin kansainvälisen oikeuden normien kautta, joihin sisältyi mm. suvereniteetti. Tämän takia molemmat käsitteet olivat ristiriidassa luokkasolidarisuuteen pohjaavan proletaarisen internationalismin kanssa, jolla perusteltiin kansainvälisten vallankumouksellisten liikkeiden tukeminen. Ero toisaalta Neuvostoliiton, toisaalta maailmanvallankumouksen etujen välillä nousi esiin.

Neuvostoliiton menetettyä ideologisen erehtymättömyyden statuksen sen määritelmän sosialismin eduista eivät enää olleet kiistattomia. Kiinalaiset olivat taipuvaisia osoittamaan

teoreettisia ristiriitaisuuksia, erityisesti rauhanomaiseen rinnakkaineloon liittyen. Vastatessaan 1960-luvulla kiinalaisten syytöksiin vallankumouksen pettämisestä neuvostoliittolaiset alkoivat korostaa rauhanomaista rinnakkaineloa eräänä luokkataistelun muotona, jolla tuettiin vallankumouksellisia liikkeitä. Tämä merkitsi pitemmällä tähtäimellä uskottavuuden kärsimistä lännessä, missä rauhanomaisen rinnakkainelön tulkittiin merkitsevän status quon turvaamista omassa leirissä ja sen muuttamista muualla, erityisesti kolmannessa maailmassa.

”Reaalipolitiikan” ja ideologian vuorovaikutus

Jännitteet strategisten ja taktisten tavoitteiden välillä ovat kuitenkin tyypillisiä ideologiselle ajattelulle, kuten alussa todettiin. Kyse ei kuitenkaan ole vain siitä, että lyhyen tähtäimen edut tai ”reaalipolitiikka” pakottaisivat tinkimään ideologisista tavoitteista. Vuorovaikutus toimii yhtä hyvin molempiin suuntiin. Joustamaton ”ideologinen ikkuna” saattaa olla esteenä sellaisille ratkaisuille, jotka tarjoaisivat konkreettisia etuja. Neuvostoliiton osalta tämä näkyi muun muassa taloudellisesti ja poliittisesti kalliiksi käyneessä Itä-Saksan johdon tukemisessa 1950- ja 1960-luvuilla, vaikka sen noudattaman ideologisesti oikeaoppisen politiikan ymmärrettiinkin johtavan koulutetun väestön ”äänestämiseen jaloillaan”. Tämä johti suoraan Berliinin muurin pystyttämiseen, mikä oli selkeä tappio sosialismin ja kapitalismin välisessä kamppailussa. Tällainen ristiriitaisuus ei kuitenkaan rajoitu vain yhteen ideologiaan tai vain toisen supervallan ulkopoliitiikkaan. Vastaavasta on mahdollista löytää esimerkkejä myös Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisesta politiikasta Latiinalaisessa Amerikassa ja Vietnamin tai jopa nykyään. Jyrkkään antikommunismiin tai ”terrorismin vastaiseen sotaan” perustuva politiikka saattaa selvästi heikentää sen uskottavuutta ”vapaan maailman” ja demokratian puolustajana.

Ideologian ja sen käytäntöön soveltamiseen liittyvien ristiriitojen merkitys oli suurempi Neu-

vostoliitolle kuin Yhdysvalloille. Kun ideologian rooli oli avoimesti määritelty Neuvostoliiton poliittisessa järjestelmässä, puoluevaltiossa, sen keskeisten käsitteiden uudelleen määrittelyt edellyttivät muutoksia myös maan ulkopoliittisissa tavoitteissa. Tästä tarjoaa esimerkin marxismi-leninisin ja sosiaalidemokratian vanha konflikti, jossa neuvostonäkökulmasta sosiaalidemokratiaa ei määritä niinkään sen neuvostovastaisuus vaan sen rooli työväenliikkeen kansainvälisenä luopiohaarana (Majander 1998, 90–99). Tätä tulehtunutta suhdetta oli pyritty myös parantamaan ensimmäisen liennytyksen aikana, Stalinin kuoltua 1953.

Neuvostoliiton suhde sosiaalidemokratiaan ja revisionismiin muodostaakin yhdistävän tekijä maan sisäpoliittisille ongelmille ja ulkopoliittisille, omaan etupiiriin liittyville eduille. Antirevisionistinen kampanja alkoi destalinisoinnin odottamattomien kotimaisten seurausten jälkeen sekä myös reaktiona Unkarin vuoden 1956 kansannousuun. Se määritteli sosiaalidemokraatit revisionisteina ryhmäksi, joka oli haitallinen Neuvostoliiton ulkopoliittisille tavoitteille. Neuvostonäkemyksistä, kuinka itävaltalaiset sosiaalidemokraatit suhtautuivat maansa puolueettomuuteen sekä kuinka muut länsieurooppalaiset sosiaalidemokraatit suhtautuivat puolueettomuuden edistämiseen yleensä Euroopassa, teki näistä 1957 taas kerran ei vain Neuvostoliiton ideologisia vaan myös ulkopoliittisia vastustajia. Ideologiselta pohjalta Neuvostoliiton politiikan saattoi jopa toisinaan olla helpompi löytää yhteistyön edellytyksiä avoimesti neuvostovastaisten kapitalistien kanssa kuin aatteellisesti lähempänä olevien sosiaalidemokraattien kanssa.

Vaikuttaisi siltä, että ideologisen tason ohella myöskään liittoutumakoheesion konkreettisella tasolla paralleelit Neuvostoliiton Skandinavian politiikan ja Yhdysvaltojen Itä-Euroopan politiikan välillä eivät olleet jääneet neuvostojohdolta huomaamatta. Juuri kuten neuvostoliittolaiset

olivat markkinoinneet ”puolueettomuutta” Skandinavian Nato-maille Suomen esimerkin kautta, Yhdysvallat markkinoi nyt ”suurempaa liikkumavaraa” itäblokin maille Puolan ja Jugoslavian esimerkkien kautta. Molemmissa tapauksissa 1950-luvulla supervallat sekä tunnustelivat että haastoivat vastustajan liittoutuman yhtenäisyyttä. Neuvostoliitolle puolueettomuus oli kuitenkin muuttumassa yhä enemmän mahdollisuudesta uhaksi, erityisesti koskien sen omaa liittoutumaa, jonka haurauden sekä Unkarin että Puolan tapahtumat syksyllä 1956 olivat varsin konkreettisesti osoittaneet.

Lähtökohtana ideologian roolin tarkastelulle kylmän sodan kansainvälisissä suhteissa on tässä ollut, että ideologia ja niin kutsuttu kansalliseen etuun perustuva reaalipolitiikka eivät ole motiiveina toisiaan poissulkevia vaan toisiaan täydentäviä tekijöitä. Kylmän sodan konfliktin pitkä kesto sekä sen yllättävän äkillinen ja väkivallaton päättyminen käy helpommin ymmärrettäväksi, kun ei täydellisesti pyritä erottamaan ulko- ja sisäpolitiikkaa toisistaan ja kun ideologia nähdään niitä yhdistävänä tekijänä. Puhdas voimapolitiittinen kansainvälinen konflikti olisi todennäköisesti ollut mahdollista sopia etupiirijaolla aikaisemmin. Toisaalta, huolimatta siitä, että Neuvostoliiton asevoimat eivät olleet vielä romahtaneet, konflikti päättyi nopeasti ideologisen vastakkainasettelun kadottua, kun reaalisosialismin uudistamisyrietykset johtivat sen romahtamiseen 1980- ja 1990-lukujen taitteessa ensin Itä-Euroopassa ja sitten Neuvostoliitossa.

Vain toimijoiden omaan (ideologiseen) näkökulmaan rajoittuvat tutkimukset jäävät hyvin helposti päätöksentekijöiden oman retoriikan vangeiksi. Konstruktivisteja lainaten ulkopoliitikassa ei välttämättä ole kyse kansallisen edun, tai sosialismin, puolustamisesta, vaan niiden määrittelemisestä (Rawnsley 1999, 1), mikä on aina poliittinen ja ideologinen, eli yhteiskunnallinen kysymys.

Lähteet

Arkistolähteet

- Tugarinov Ponomarjoville, Neuvostoliiton ulkoministeriön (MID) informaatiokomitean raportti NKP:n kansainväliselle osastolle 27.2.1957, Rossiiski gosudarstvennyi arhiv noveiše istorii RGANI, Moskva, f. 5 op. 28, d.494, l. 20–28.
- Eero A. Wuori ulkoasisainministeriölle 22.7.1953, Ulkoasisainministeriön arkisto (UMA), Helsinki, L-12 (Venäjä/Neuvostoliitto)
- Eero A. Wuori ulkoasisainministeriölle 6.11.1953, UMA, L-12
- Eero A. Wuori ulkoasisainministeriölle 6.12.1953, UMA, L-12

Julkaistut lähteet

- Andrei Plahin Neuvostoliiton ulkoministeriölle (MID) 12.10.1953. – *Sovetsko-norvežskije otnošenija 1917–1955, sbornik dokumentov* (SNO), Red. Riste, Olav & Tšubarjan, A.O. Moskva: Olympia-Press 1997.
- S. T. Ekland Norjan ulkoministeriölle 8.10.1955, SNO.
- NIE 12–58, National Intelligence Estimate: Outlook for Stability in the Eastern European Satellites, 4.2.1958. – *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958–1960 vol. X, part 1, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey*. Ed. Ronald D. Landa. Washington: State Department 1993.
- NIE 12.6-58, National Intelligence Estimate: The Outlook in Poland, 16.9.1958. – *FRUS 1958–1960 vol. X, part 2, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cypros*. Ed. Ronald D. Landa. Washington: State Department 1993.
- Operations Coordinating Board Report: Operations Plan for Yugoslavia, 6.8.58. – *FRUS 1958–1960 vol. X, part 2, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cypros*. Ed. Ronald D. Landa. Washington: State Department 1993.
- NSC 5808/1, National Security Council Report: U.S. Policy Towards Poland 16.4.58. – *FRUS 1958–1960 vol. X, part 2, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cypros*. Ed. Ronald D. Landa. Washington: State Department 1993.

Kirjallisuus

- Andersson, Sheldon (2001), *A Cold War in the Soviet Block: Polish-East German Relations 1945–1962*. New York: Westview Press.

- Gaddis, John Lewis (1997), *We Now Know: Rethinking the Cold War*. New York: Oxford University Press.
- Halliday, Fred (1994), *Rethinking International Relations*. London: Macmillan, UBC Press.
- Hanhimäki, Jussi M. (1997), *Containing Co-existence: America, Russia and the Finnish Solution, 1945–1956*. Kent, Ohio: Kent State University Press.
- Hobsbawm, Eric (1994), *Age of Extremes: The Short History of the Twentieth Century, 1914–1991*. London: Abacus.
- Immerman, Richard H. (1999), *John Foster Dulles: Piety, Pragmatism and Power in U.S. Foreign Policy*. Wilmington, Del.: Scholarly Resources.
- Keohane, Robert O. (1986), Realism, Neorealism and the Study of World Politics. – *Neorealism and Its Critics*. Ed. Robert O. Keohane. New York: Columbia University Press.
- Knock, Thomas J. (1992), *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*. New York: Oxford University Press.
- Korobotškin, Maksim (1999), Vizit E. Gerhardsena v Moskvu. Iz istorii sovetško-norvežskih otnošenii v pervoi polovine 50-h godov. – *Stalinskoje desjatiletije holodonoj voiny: Fakty i gipotezy*. Red. I.V. Gaiduk i dr. Moskva: Nauka.
- Kujala, Antti (1988), *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus*. Jyväskylä: Suomen historiallinen seura.
- Kuusinen, Otto Wille [1948] (1951), Oletteko Neuvostoliiton puolella vai sitä vastaan? – *Kansainvälisiä kysymyksiä*. Lahti: Kansankulttuuri.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958–1960 vol. X, part 1, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey & part 2, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cypros*. Ed. Ronald D. Landa. Washington: State Department 1993.
- Lenin, V.I. (1946), *Kansakuntien itsemääräämisoikeus*. Petroskoi: Valtion kustannusliike.
- Light, Margot (1988), *The Soviet Theory of International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Lucas, W. Scott (1999), Beyond Diplomacy. – *Cold War Propaganda in the 1950s*. Ed. Gary D. Rawnsley. New York: Macmillan: St. Martin's Press.
- Macdonald, Douglas J. (1998), Formal Ideologies in the Cold War: Towards a Framework for Empirical Analyses. – *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*. Ed. Odd Arne Westad. London: Cass.

- Majander, Mikko (1998), *The Soviet View on Social Democracy. From Lenin to End of Stalin Era and International.* – *Communism, National and International.* Ed. Tauno Saarela & Kimmo Rentola. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Miscamble, Wilson D. (1992), *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947–1950.* Princeton: Princeton University Press.
- Mitrovich, Gregory (2000), *Undermining the Kremlin: America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc, 1947–1956.* Cornell: Cornell University Press.
- Naumov, V.P. (1998), Vvedeniye. – *Molotov, Malenkov, Kaganovitš. 1957. Dokumenty. Stenogramma ijunskogo plenuma TsK KPSS i drugije dokumenty.* Red. N. Kovaljova i dr. Moskva: Meždunarodnyi fond "DEMOKRATIJA".
- Putnam, Robert D. (1988), *Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games.* – *International Organization* 42, 3:1, 427–460.
- Rawnsley, Gary D. (1999), Introduction. – *Cold War Propaganda in the 1950s.* Ed. Gary D. Rawnsley. New York: Macmillan: St. Martin's Press.
- Risse-Kappen, Thomas (1995), *Cooperation among Democracies: The European Influence on U.S. Foreign Policy.* Princeton, New Jersey.
- Ruddy, T. Michael (1998), *The Road to Nowhere: Finland's Place in the U.S. Cold War Policy.* – *Charting an Independent Course.* Ed. Ruddy. Claremont, California: Regina Books.
- Snyder, Jack (1993), *East-West Bargaining over Germany: The Search for Synergy in a Two-Level Game.* – *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics.* Ed. Peter B. Evans, Harold K. Jacobson & Robert D. Putnam. Berkeley: University of California Press.
- Stites, Richard (1999), *Heaven and Hell: Soviet Propaganda Constructs the World.* – *Cold War Propaganda in the 1950s.* New York: Macmillan: St. Martin's Press.
- de Tocqueville, Alexis (1988), *Democracy in America.* New York: Harper & Row.
- Waltz, Kenneth N. (1986), "Political Structures". – *Neorealism and its Critics.* Ed. Robert O. Keohane. New York: Columbia University Press.